

Ebû Hanîfe Menâkıblarının Yazma Nüshaları*

Özet: İslam hukuk düşüncesi ve tarihinde müstesna bir mevkiî bulunan Ebû Hanîfe, gerek klasik dönemde gerekse günümüzde pek çok âlim ve araştırmacının ilgisine mazhar olmuş; bu ilginin sonucunda hayatı ve düşüncelerine dair muhtelif türlerde birçok eser kaleme alınmıştır. Ebû Hanîfe'nin yalnızca hayatını konu edinen eserlerin sayısı dahi kırkın üzerindedir. Bu geniş külliyatın maalesef yarıya yakını, tarihin sayfaları arasında kaybolmuştur. Günümüze ulaşan kısmının da yarıya yakını neşredilip araştırmacıların istifadesine sunulmuş iken diğer yarısı hâlâ yazma halinde olup naşirlerin ilgisini beklemektedir. Bu geniş literatürün neşrine olan ihtiyaca vurgu yapmak ve tahkik ile ilgilenen kimselerin dikkatlerini çekmek amacıyla yapılan bu çalışmada, öncelikle Ebû Hanîfe'nin hayatı hakkında yazılan eserlerin bir listesi verilmiş, ardından yayınlanmamış olan eserlerin yazma nüshaları tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Hanîfe, Menâkıb, Menâkıbu Ebû Hanîfe, Yazma Nüshalar

* Bu makale, tarafımızca hazırlanan Hanefi Mezhebinde Biyografi Geleneği başlıklı doktora tezinin (Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016) ikinci bölümünden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Giriş

Fıkıhın müstakil bir ilme dönüşmesi yönündeki çalışmaları sayesinde fıkıh tarihinde müstesna bir mevki edinen Ebû Hanîfe, Hanefîler başta olmak üzere İslami ilimler ile meşgul olan herkesin tanıdığı, muhaliflerinin bile kendisine kayıtsız kalamadığı önemli bir şahsiyettir. Bu büyük ismin hayatı da daima ilmî çevreler nezdinde ilgi odağı olmuş; gerek hacimli biyografi ansiklopedilerinin içerisinde yer alan bilgiler, gerekse hayatına dair yazılmış müstakil eserlerle hakkında geniş bir külliyat meydana gelmiştir. Ancak Ebû Hanîfe hakkında çalışma yapan araştırmacıların bu geniş külliyata ulaşma imkanı çok kısıtlıdır. Zira hayatına dair müstakil olarak kaleme alınan eserlerin yarıya yakını kaybolmuş, günümüze ulaştığına dair herhangi bir ize ulaşılamamıştır. Yazma nüshaları bizlere ulaşan eserlerin de ancak sadece bir kısmı neşredilmiştir. Diğer kısmı ise henüz yazma halinde olup naşirlerin ilgisini beklemektedir. Bu eserlere yönelik ilginin uyanıp artmasını temin gayesiyle hazırlanan bu çalışmada, Ebû Hanîfe'nin biyografisine dair yazılmış eserlerin bir listesi çıkarılmış, bu eserlerden günümüze ulaşmış henüz neşredilmemiş olanların yazma nüshaları hakkında bilgi verilmiştir.

Bu çalışma, sadece Ebû Hanîfe'nin biyografisini konu edinen eserlerle sınırlıdır. Hanefî tabakaları ile genel veya özel kapsamlı diğer biyografi ansiklopedileri, tarih kaynakları, coğrafya ansiklopedileri ve bibliyografik kaynaklar da Ebû Hanîfe'nin hayatı hakkında bilgi vermelerine rağmen bütün bu eserler çok geniş bir literatür teşkil ettiği için çalışmamız kapsamına alınmamıştır. Yine Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *Nübze min menâkibi Ebî Hanîfe'si*, Yemânî'nin (ö. 460/1068) *el-Beyan ve'l-burhân*'ı, Sıbt İbnü'l-Cevzi'nin (ö. 654/1256) *el-İntisar*'ı, Nûh b. Mustafa'nın (ö. 1070/1660) *el-Kelimâtü's-şerîfe'si*, Mustafa b. İsmail el-Florinevî'nin (ö. 1244/1828-9) *Menâkibü'l-İmâmi'l-A'zam*'ı, Zâhid el-Kevserî'nin (ö. 1952) *Te'nîbü'l-Hatîb*'i gibi Ebû Hanîfe'nin hayatına değinmekle birlikte ona veya mezhebine yönelik eleştirilere cevaplar veren yahut da mezhebin diğer mezheplere üstünlüğünü ispat etmek amacı ile kaleme alınan eserler de çalışmaya konu edilmemiştir.

A. Ebû Hanîfe Menâkıplarının Listesi

Hususi olarak Ebû Hanîfe'nin biyografisini konu edinen eserlerin sayısı, tespit edebildiğimiz kadarıyla kırk ikidir. Bu eserler, telif tarihlerine göre şöyle sıralanabilir:

1. Ebû Hafs es-Sağîr (ö. 264/878), *Menâkıbu Ebî Hanîfe*: Bilinen ilk Ebû Hanîfe menâkıbı olan eserin varlığından ve kısmen içeriğinden ez-Zerencerî'nin (ö. 512/1118) *Menâkıbu Ebî Hanîfe*'si sayesinde haberdar olmaktadır.¹ Eserin müstakil olarak günümüze ulaştığına dair bir ize ulaşılamamıştır.

2. Ebû Yahyâ en-Nîsâbü'rî (ö. 298/910), *Menâkıbu Ebî Hanîfe*: Bu alandaki en meşhur eserlerden biri olan Mekkî'nin (ö. 568/1172) *Menâkıbu Ebî Hanîfe*'sinde Nîsâbü'rî'nin bu isimdeki bir eserinden bahsedilmekte ve çeşitli alıntılar yapılmaktadır.² VI/XII. yüzyılda Maveraünnehr ve Harezmi bölgelerinde mevcut olan bu eserin yazma nüshasına, taradığımız kataloglarda rastlayamadık.

3. Himmânî (ö. 308/921), *Fasl fi menâkıbu Ebî Hanîfe*: Güvenilirliği konusunda çokça tartışmanın olduğu bir isim tarafından kaleme alınmıştır. Ehl-i hadisin yoğun tenkitlerine³ rağmen Saymerî (ö. 436/1045) ve Mekkî (ö. 568/1172) gibi meşhur Hanefî biyografılar Himmânî'den gelen bilgilere itibar etmiş, onun kanalıyla gelen bilgilere eserlerinde yer vererek⁴ güvenilir bir kaynak olarak itibar etmişlerdir. Eserin tamamen günümüze ulaşmış olması net değildir. Çok uzun olduğu ifade edilen⁵ eserin Fuat Sezgin tarafından kaydedilen⁶ tek nüshasının 4 yaprak olması, bahsi geçen nüshanın, eserin tamamı olmadığını göstermektedir. Ancak eserin isminin *Fasl* (küçük kitap bölümü) olması sebe-

- 1 Bk. Ebu'l-Fadl Bekir b. Muhammed b. 'Ali ez-Zerencerî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 6862, vr. 3b.
- 2 Muvaffâk b. Ahmed el-Mekkî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*, (Bezzâzî'nin *Menâkıbu Ebî Hanîfe*'si ile birlikte, Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut 1981), 49, 85, 325. Eseri kaydeden sonraki dönem kaynaklar için bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. Mehmet Şerafeddin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge (Maarif Matbaası, 1941), 2: 1839; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âşârü'l-muşannifin*, nşr. Rifat Bilge - Mahmud Kemal İnal, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 1: 373.
- 3 Örneğin bk. Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd (Târîhu Medîneti's-selâm* ismi ile), thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2001), 5: 342; 6: 176; İbn Hacer el-'Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, nşr. 'Abdülfe'tâh Ebû Gudde, (Beyrut: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye - Dâru'l-Beşşâri'l-İslâmiyye, 2002), 1: 612, 613, 615.
- 4 Örnekleri için bk. Ebû 'Abdillâh el-Hüseyn b. 'Ali b. Muhammed es-Saymerî, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve aşhâbib*, nşr. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî (Beyrut: 'Âlemü'l-kütüb, 1985), 18, 141, 157; Mekkî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*, 133, 159, 182, 200, 231, 242, 256, 281.
- 5 Takıyyüddîn b. 'Abdilkâdir et-Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. 'Abdülfe'tâh Muhammed el-Hulv (Riyad: Dâru'r-Rifâi, 1983-1989), 1: 361.
- 6 Fuat Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî - 'Arafê Mustafâ, (Riyad: İmâm Muhammed b. Suud Üniversitesi Yayınları, 1991), 3: 33.

biyle hacminin esasında bu kadar olduğu da iddia edilebilir. Eğer bu son görüşü kabul edersek biri yarım, diğeri tam olmak üzere iki nüshasının Türkiye kütüphanelerinde yer aldığını söyleyebiliriz. Elimizde olan bu iki nüshayı günümüze ulaşan eserlerin yazmalarını tanıttığımız ikinci kısımda ele alacağız.

4. Tahâvî (ö. 321/932), *Menâkıbu Ebî Hanîfe*: Yaşadığı dönemde Ebû Hanîfe'nin hayatına dair sözlü rivayetleri toplamaya gayret sarf eden Tahâvî, bu rivayetleri bir eserde derlemiştir.⁷ Saymerî'nin (ö. 436/1045) gördüğü ve alıntı yaptığı⁸ eserin hacmi, bir cilt kadardır.⁹ Eserin günümüze ulaşan herhangi bir nüshası bilinmemekte olup, kaybolmuş önemli eserlerden biri olarak nitelendirilebilir.

5. İbn Kâs, Ebu'l-Kâsım Ali b. Muhammed en-Neha'î (ö. 324/935), *Tub-fetü's-sultân fi menâkıbi'n-Nu'mân*: Ehl-i hadis tarafından da muteber bir bilgi kaynağı olarak kabul edilen müellifin, Ebû Hanîfe hakkında sözlü kültür ile gelen rivayetleri toplayan bir isim olduğu muhakkak¹⁰ olmakla birlikte bu bilgileri müstakil bir eserde topladığı konusunda tereddütler bulunmaktadır. Zira Saymerî, ondan gelen sözlü rivayetleri eserine aldığı halde bu kitaptan hiç bahsetmemektedir. Müellifin biyografisinin geçtiği kaynaklarda da sadece *el-Erkânü'l-hams* isminde bir eserden bahsedilmekte olup, Ebû Hanîfe'nin biyografisine dair bir kitap yazdığı söylenmemektedir.¹¹ Bulabildiğimiz kadarıyla

7 Leknevî (ö. 1304/1886), eserin ismini *'Ukûdü'l-mercân* şeklinde kaydetmiş ve müellif Tahâvî tarafından *Kalâidü 'ukûdî'd-dürer ve'l-'ikyân fi menâkıbi'n-Nu'mân* adıyla ihtisar edildiğini söylemiştir. Bk. Ebu'l-Hasenât 'Abdülhayy b. 'Abdilhalîm el-Ensârî el-Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l- Hanefiyye (et-Ta'likâtü's-seniyye ve Tarâbü'l-emâsil* ile birlikte), nşr. Ahmed ez-Za'îbî (Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1998), 39.

8 Saymerî, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve aşhâbih*, 37, 66.

9 Ebû Muhammed Muhyiddîn 'Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâbiru'l-mudîyye fi tabakâti'l- Hanefiyye*, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî (Cîze: Hicr 1993), 1: 277; İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî, *Mubtasaru'l-Cevâhiri'l-mudîyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, nr. 1941/1, vr. 9a.

10 Örneğin İbn Kâs'tan gelen bazı rivayetler için bk. Saymerî, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve aşhâbih*, 15, 39, 50, 52, 56, 57-58; Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. 'Ali es-Sâlihî, *'Ukûdü'l-cümân fi menâkıbi'l-İmâmî'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân* (Mevlevî Muhammed el-Afgânî'nin basılmamış yüksek lisans tezi içerisinde) (Cidde, 1399/1979), 55, 62, 64, 163, 186, 196, 200, 206, 207.

11 Kureşî, *el-Cevâbiru'l-mudîyye*, 2: 593; Ebu'l-'Adl Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa *Tâcü't-terâcim*, thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf (Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992), 214; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, vr. 258b.

eseri kaydeden en eski kaynak, *Keşfü'z-zunûn*'dur.¹² İlk dönemlere ait bir eserin çok geç tarihli bir eserde kaydedilmiş olması, böyle bir eserin varlığına ihtiyatla yaklaşmayı gerektirmektedir.

6. İbn 'Ukde, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed es-Sebî'î (ö. 332/944), *Abbâru Ebî Hanîfe ve müsnediuh*: Zeydî mezhebine mensup olup hem Şii hem de Ehl-i Sünnet âlimlerince muteber bir kaynak olan müellifin, bu isimde bir eser yazdığı, biyografisini veren Şii kaynaklarında bildirilmektedir.¹³ Ancak bu dönemde yazılan birçok eser gibi İbn 'Ukde'nin eseri de, günümüze ulaştığına dair bir ize rastlayamadığımız ilk dönem biyografi kaynakları arasındadır.

7. İbn Ebi'l-'Avvâm (ö. 335/946-7), *Fedâilu Ebî Hanîfe*: Günümüze ulaşım tahkikli baskısı ile araştırmacıların istifadesine sunulmuş en eski ve en geniş Ebû Hanîfe biyografisidir. Müellif Ebu'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. Ahmed İbn Ebi'l-'Avvâm, çeşitli kaynaklardan derlediği sözlü rivayetleri tam adı *Fedâilu Ebî Hanîfe ve abbâruh ve menâkıbuh* olan eserinde derlemiş; torunu Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Abdullah (ö. 418/1027) ise bazı küçük ilaveler yaparak eseri zenginleştirmiştir.¹⁴ Biyografi bölümünün haricinde Ebû Hanîfe'den gelen hadis rivayetleri ve bazı öğrencilerinin menâkıbını da içeren *Fedâilu Ebî Hanîfe*, Lütfurrahmân el-Behrâicî tarafından üç nüshasından tahkik edilerek yayınlanmıştır (el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, Mekke 2010).

8. Sebezmûnî (ö. 340/952), *Keşfü'l-âsâr*: Menâkıb yazımının ilk dönemlerine ait olup geniş hacmi ile günümüze ulaşmış olması bakımından önemli bir kaynaktır. Eser, henüz yazma halinde olup, ikinci kısımda hakkında bilgi verilecektir.

9. Şu'aybî (ö. 357/968), *Fedâilu Ebî Hanîfe*: IV/X. yüzyılda yazılan birçok menâkıb eseri gibi kayıptır. Yirmi cüzden müteşekkil olduğu söylenen ese-

12 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1838.

13 Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Ali b. Ahmed en-Necâsî, *Ricâlü'n-Necâsî* (Beyrut: Şeriketu'l-A'lemî, 2010), 91; Ebu Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, *el-Fibrîst*, nşr. Muhammed Sâdik Âl-i bahri'l-ulûm (Necef: el-Mektebetü'l-Murtezaviyye, 1961), 28.

14 Eserin müellifi ve yazım süreci ile ilgili geniş bilgi için bk., Huzeyfe Çeker, "Hanefî Biyografi Yazımının İlk ve En Büyük Eserlerinden: İbn Ebi'l-'Avvâm'ın Fedâilü Ebî Hanîfe'si", *İslam Telif Geleniğinde Biyografi Yazıcılığı*, ed. Ahmet Hamdi Furat v.dğr. (İstanbul: Sır ve Hikmet Yayınları, 2016), 402 vd.

rin varlığından Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö. 405/1014) yine kayıp olan *Târîbu Nisâbü'r* adlı eserinden alıntı yapan ikincil kaynaklar sayesinde haberdar olmaktadır.¹⁵ Şu'aybî'den iki asır sonrasında yaşayan Sem'ânî'nin (ö. 562/1166) bile eser ile ilgili bilgileri *Târîbu Nisâbü'r*'dan nakletmesi, *Fedâilü Ebî Hanîfe*'nin birkaç yüzyıl içerisinde kaybolduğunu göstermektedir.

10. Merzübânî (ö. 384/994), *Kitâbu Ebî Hanîfe: el-Fibrîst*'te bildirildiğine göre 45.000 yapraklık geniş bir külliyyatın yazarı olan el-Merzübânî'nin, Ebû Hanîfe'nin biyografisine dair yazdığı eserinin adı *Kitâbu Ebî Hanîfe en-Nu'mân b. Sâbit*'tir. Hacmi 500 yaprak kadardır.¹⁶ Bağdat gibi bir ilim merkezinde yaşayıp ilmî ortamlarda hayatını geçiren bir ismin yazdığı bu hacimdeki bir eser, şüphesiz Ebû Hanîfe'nin hayatını anlatan en önemli eser olmaya aday iken asırlar içerisinde kaybolmuş olması, Hanefî tarihi açısından büyük bir talihsizliktir.

11. Saydelânî (ö. 388/998), *Menâkıbu Ebî Hanîfe*: Mekke'de yaşayan ve Hanefî olmayan bir müellif tarafından yazılması sebebiyle dönemindeki diğer eserlerden ayrılan *Menâkıbu Ebî Hanîfe*'nin müellifi Saydelânî, hocası 'Ukaylî'nin (ö. 322/934) *ed-Du'afâ*'sında geçen, Ebû Hanîfe hakkında olumsuz bilgilere reddiye amacıyla eserini kaleme almıştır.¹⁷ Bilindiği kadarıyla günümüze ulaşmamış olan eserin içerdiği bilgilerin bir kısmına İbn 'Abdîberr'in (ö. 463/1071) üç mezhep imamının hayatlarını anlattığı *el-İntikâ* adlı eseri aracılığı ile ulaşmak mümkündür.

12. Saymerî (ö. 436/1045), *Abbâru Ebî Hanîfe ve ashabih*: Ebû Hanîfe'nin biyografisine dair sonraki dönemlerde yazılan bütün eserlere kaynaklık etmiş olması sebebiyle en meşhur Ebû Hanîfe biyografisi olarak nitelendirilebilir. Esasında eser hacimleri birbirine yakın iki ana bölümden oluşmakta olup, Ebû Hanîfe biyografisi, ilk bölümü teşkil etmektedir. İkinci bölüm ise ilk Hanefî tabakatı olması sebebiyle Hanefî biyografi yazımında önemli bir yere sahiptir. Her iki bölümü ile Hanefî mezhebi araştırmacıları için eşsiz bir kaynak olan *Abbâru Ebî Hanîfe ve ashabih*, Haydarabad ve Beyrut'ta defaatle basılmıştır.

15 Ebû Sa'd 'Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, *el-Enşâb*, nşr. Abdullâh Ömer el-Bârûdî (Beyrut: Dâru'l-Cinân, 1988, 3: 435; Kureşî, *el-Cevâbirü'l-mudriyye*, 3: 34; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1837.

16 Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fibrîst fî alhbâri'l-ulemâi'l-muşannifîn mine'l-kudemâ ve'l-muḥaddiṣîn ve esmâi kütübihim*, thk. Rızâ Teceddüd (Tâhran 1971), 148.

17 Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Te'nîbü'l-ḥaṭîb 'alâ mâ sakabû fi tercemeti Ebi Ḥanîfe mine'l-ekâzib (et-Terhîb* ile birlikte), nşr. Ahmed Hayrî, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1990), 67-68.

13. Dîneverî (ö. 469/1076), *Menâkıbu Ebî Hanîfe*: Yazma nüshasının unvan sayfasında adı *Menâkıbu imâmî'l-eimme Ebî Hanîfe en-Nu'mân b. Sâbit ve fedâilüh ve vefâtüh ve abbâru ashâbih* şeklinde kaydedilen eser, tespit edebildiğimiz kadarıyla bir nüshası ile günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Yazma nüshaları tanıttığımız ikinci kısımda bu nüsha hakkında bilgi verilecektir.

14. Elma'î (ö. V/XI. yy.), *el-Hisâlü'l-hamîde fi menâkıbi'l-İmâmî'l-A'zam Ebî Hanîfe*: Şafîî bir müellif tarafından kaleme alınan bu eser de günümüze intikal eden, ancak henüz neşredilmemiş Ebû Hanîfe biyografileri arasındadır. Makalemizin ikinci kısmında nüshalarının tanıtımı yapılacaktır.

15. Zerencerî (ö. 512/1118), *Menâkıbu Ebî Hanîfe*: Ebû Hanîfe'nin hayatına dair Maverâünnehr bölgesinde dolaşan bilgileri derleyen bir eser olması bakımından önemlidir. Yazma halinde günümüze ulaşmış olup, iki ayrı tahkik çalışmasına konu edilmiş, ancak henüz yayınlanmamıştır. Basımı gerçekleşmediği için henüz yazma olan eserler arasında değerlendirilip ikinci kısımda tanıtımı yapılacak, nüshaları hakkında bilgi verilecektir.

16. Zemahşerî (ö. 538/1144), *Şekâiku'n-nu'mân fi hakâiki'n-Nu'mân*: Hanefî mezhebine müntesip olan meşhur müfessir Cârullah ez-Zemahşerî'nin eserlerinin zikredildiği birçok kaynakta bu eserin ismine rastlamak mümkündür.¹⁸ Ancak eser, bilindiği kadarıyla günümüze ulaşmamıştır.

17. Zahîrüddîn el-Mergînânî (ö. VI/XII. yy.), *Menâkıbu'l-İmâmî'l-A'zam*: Tam adı Ebû'l-Mehâsin Zahîrüddîn el-Hasen b. Ali el-Merğînânî olan müellifin¹⁹ biyografisini veren kaynaklarda bu isimde bir eseri geçmemektedir. Eseri kaydeden, tespit edebildiğimiz en eski kaynağın *Keşfü'z-zunûn* olması²⁰, eserin

18 Ebû 'Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. 'Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ / İrşâdü'l-erib ilâ ma'rifeti'l-edib*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 6: 2691; Ebu'l-'Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1994), 5: 168-169; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 292; Mahmud b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-abyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, nr. 1381, vr. 188b; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, vr. 415b; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1056, 1837; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 344.

19 Eserin müellifi ile ilgili tartışmalar için bk. Çeker, *Hanefî Mezhebinde Biyografi Gelenegi*, 193-194.

20 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1837. Ayrıca bk. Leknevî, *en-Nâfi'u'l-kebir*, (*el-Câmi'u's-şagîr* ile birlikte), Karaçi: İdâratü'l-Kurân ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye, 1990), 39; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 373.

varlığı konusunda bir tereddüt doğurmaktadır. Mekkî'nin (ö. 568/1172) *Menâkıbu Ebî Hanîfe*'sindeki bazı bilgilerin kaynağı olması²¹ sebebiyle Ebû Hanîfe'nin hayatı hakkında bilgi sahibi olduğu muhakkak olan müellifin, bu bilgileri bir eserde derlediğini gösteren daha erken tarihli bir veriye rastlayamadık. Mevcudiyeti konusunda tereddüt bulunmakla birlikte eseri, günümüze ulaştığına dair iz bulamadığımız Ebû Hanîfe menâkıbları arasında saymamız mümkündür.

18. Ebu'l-Hasen Zahîrüddîn Ali el-Beyhakî (ö. 565/1169), *el-Mevâhibü's-şerîfe fî menâkıbi Ebî Hanîfe*: Tespit edebildiğimiz kadarıyla eseri kaydeden en eski kaynak olan *Keşfü'z-zunûn*'un müellifi Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657), 556/1161 yılında telif edildiğini söylediği eserin bir mukaddime, on bâb ile bir hâtimedden oluştuğunu ifade etmektedir.²² Ancak Kâtip Çelebi'nin, eserin ilk cümlesini kendisinden değil de, Farsça tercümesinden vermiş olması, Arapça aslına ulaşamadığını göstermektedir. Arapça orijinal haline dair bir izle rastlamadığımız eserin Farsça tercümesinin, günümüze ulaşan bir yazma nüshası İran Milli Kütüphanesi'ndedir.

19. Mekkî (ö. 568/1172), *Menâkıbu Ebî Hanîfe*: Geniş hacmi ile en meşhur Ebû Hanîfe menâkıblarındandır. Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) *Menâkıbu Ebî Hanîfe*'si ile beraber Haydarabad'da yapılan eski baskıları mevcuttur. Ülkemizde tedavülde olan Beyrut baskısı (Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1981), naşirinin de ifade ettiği üzere²³ başından ve sonundan eksiktir. Böyle önemli bir eserin tam ve tahkikli bir baskısının yapılması faydalı olacaktır.

20. İbnü'n-Nakîb (ö. VIII/XIV. yy.), *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam*: Yazım sebebi açısından diğer menâkıblardan ayrılan bir çalışmadır. Bir nüshası ile günümüze ulaştığını tespit ettiğimiz çalışma hakkında ikinci kısımda bilgi vereceğiz.

21. Erzincânî (ö. 743/1342-3), *Nüzhetü'l-ibrâr fî menâkıbi'l-ahyâr*: Çok bilinen bir eser olmamasına rağmen tespit edebildiğimiz kadarıyla üç nüshası ile günümüze ulaşmıştır. İkinci kısımda nüshaları hakkında bilgi verilecektir.

21 Mekkî, *Menâkıbü Ebî Hanîfe*, 22, 24, 82, 139, 141, 160, 161, 168, 183, 204, 231, 267, 384, 423, 438, 449, 454, 460.

22 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1895-1896.

23 Mekkî, *Menâkıbü Ebî Hanîfe* (naşirin girişi), 8.

22. Zehebî (ö. 748/1348), *Menâkıbu'l-İmâm Ebî Hanîfe*: Meşhur hadis ve biyografi alimi Zehebî tarafından kaleme alınan eser, küçük hacmine rağmen bu alanda yazılmış eserler içerisinde şöhret bulmuştur. Eser, Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/805) hakkındaki menâkıb eseri ile birleştirilerek *Menâkıbu'l-İmâm Ebî Hanîfe ve sâhibeyhi Ebî Yûsuf ve Muhammed b. el-Hasen* adıyla Kahire, Mültan, Beyrut gibi yerlerde defaatle basılmıştır.

23. Kureşî (ö. 775/1373), *el-Büstân fi menâkıbi İmâmine'n-Nu'mân*: Meşhur Hanefî tabakatı *el-Cevâhiru'l-Mudıyye'nin* de yazarı olan el-Kureşî'nin, Ebû Hanîfe'nin hayatına dair yazdığı eserdir. Günümüze ulaşan müstakil bir nüshasını tespit edemediğimiz *el-Büstân*'ın, müellifi tarafından yapılan muhtasarı, *el-Cevâhiru'l-Mudıyye'nin* başında mevcut olup onunla beraber basılmıştır.

24. Bezzâzî (ö. 827/1424), *Menâkıbu Ebî Hanîfe*: Bu alanın en meşhur eserlerindedir. Mekki'nin (ö. 568/1172) *Menâkıbu Ebî Hanîfe'si* ile birlikte birkaç defa basılmıştır. Biyografik olmayan bilgilerin de yoğunlukla yer aldığı eserin, indeksli bir tahkik çalışmasına konu edilmesi faydalı olacaktır.

25. İbn Müsâfir, Muhammed el-Makdisî (ö. IX/XV. yy.), *Fedâilü'l-İmâm Ebî Hanîfe*: Kaynaklarda hakkında bilgi bulamadığımız müellife ve eserine dair tek kaynağımız Bağdatlı İsmail Paşa'dır.²⁴ Esere muttali olan İsmail Paşa, hacminin büyük bir cilt olduğunu ve telifinin 830 yılının Cemaziyelâhir (Nisan 1427) ayında tamamlandığını bildirmektedir. Günümüzden bir asır önce yaşamış olan İsmail Paşa'nın elinde bulunduğunu anladığımız eserin yazma eser kütüphanelerinde kayıtlı bir nüshasına rastlayamadık.

26. İbnü'd-Devâlibî (ö. 862/1458), *Menâkıbu'l-İmâm Ebî Hanîfe*: Hanbelî mezhebine müntesip bir kaleminden çıkan eser, küçük hacimli menâkıb eserlerindedir. Bir nüshası ile günümüze ulaşmıştır. Makalenin ikinci kısmında imkanlar ölçüsünde tanıtılmaya çalışılacaktır.

27. Kâsım b. Kutluboğa (ö. 879/1474), *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe*: Meşhur Hanefî tabakatlarından *Tâcü't-terâcim*'in de müellifi olan Kâsım b. Kutluboğa'nın, Ebû Hanîfe biyografisine dair eseridir. Bir nüshası ile günümüze ulaştığını tespit ettiğimiz eseri ikinci kısımda tanıtacağız.

24 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl 'alâ Keşfi'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. Mehmet Şerafeddin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945), 2: 195; a.mlf., *Hediyetü'l-ârifin*, 2: 186.

28. İbnü'l-Mibred (ö. 909/1503), *Tenvîru's-sabîfe bi-menâkıbi Ebî Hanîfe*: Hanbelî bir müellif olan İbnü'l-Mibred, dört mezhep imamı için ayrı ayrı menâkıblar kaleme almış; Ebû Hanîfe hakkında da *Tenvîru's-sabîfe*'sini yazmıştır. Eseri gören İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), hacmini “büyük bir mücellid” şeklinde belirtmektedir.²⁵ Birkaç yüzyıl öncesine kadar tedavülde olduğu anlaşılan eserin günümüze ulaşan bir nüshasını tespit edemedik.

29. Süyûtî (ö. 911/1505), *Tebyîzu's-sabîfe bi-menâkıbi'l-İmâm Ebî Hanîfe*: Kısa hacmine rağmen diğer eserler arasında öne çıkan bir kitaptır. İlki 1899 yılında olmak üzere çok sayıda baskısı yapılmıştır.²⁶

30. Sâlihî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî (ö. 942/1536), *'Ukûdü'l-cümân fi menâkıbi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*: Geç dönemde yazılmış olmasına rağmen bir kısmı günümüze ulaşmayan birçok kaynaktan istifade edilerek kaleme alındığı için literatür içerisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. 1394/1974 yılında Ebu'l-Vefâ el-Afgânî tarafından tahkik edilerek basılan eser, kısa bir süre sonra Mevlevî Muhammed Molla Abdülkâdir tarafından yapılan bir yüksek lisans tezi kapsamında, ilk baskısındaki hatalar da düzeltilerek yeniden neşredilmiştir (Cidde 1399/1979).

31. İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), *Menâkıbu Ebî Hanîfe*: Müellifin bu alanda yazdığı eserlerden ilkidir. Yazıldıktan sonra müellifi tarafından kaybedilen eser, kaybolmadan önce istinsah edilen nüshalar aracılığı ile günümüze ulaşmayı başarmıştır. İki nüshasını tespit ettiğimiz eserin nüshaları hakkında ikinci kısımda bilgi verilecektir.

32. İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), *el-Hayrâtü'l-bisân fi menâkıbi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*: Müellifin ilk eserini kaybetmesi üzerine Sâlihî'nin (ö. 942/1536) *'Ukûdü'l-cümân*'ını esas alarak yazdığı ikinci eseridir. Ebû Hanîfe biyografileri edebiyatının meşhur çalışmalarından biri olup çok sayıda baskısı yapılmıştır.

25 Muhammed Emîn b. 'Ömer b. 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr 'al'e'd-Dürri'l-muhtâr Şerhi Tenvîri'l-e-bâr (Kurretu 'uyûni'l-abyâr ve Takrîrâtü'r-Râfi'î ile birlikte)*, thk. 'Âdil Ahmed 'Abdülmevçüd - 'Ali Muhammed Muavvid (Riyad: Dâru 'Âlemi'l-kütüb, 2003), 1: 148.

26 Baskı yeri ve tarihleri için bk. Halit Özkan, “Süyûtî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 196-197.

33. Kurtübî (ö. X/XVI. yy.), *Kalâidü 'ukûdi'd-dürer ve'l-'ikyân fi menâkıbi'l-İmâm Ebî Hanîfe en-Nu'mân*: Ebû Hanîfe biyografisine dair Yemen bölgesinde yazılan tek eser olması bakımından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. İki aşamalı bir telif faaliyetinin sonucu olan eser, farklı kaynaklara dayanılarak yazıldığı için diğer eserlerden ayrılmaktadır. Hâlid Nihâd Mustafa el-A'zamî tarafından 2001 yılında Bağdat'ta neşredilmiştir.

34. Şeyh Ebû Sa'îd, *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam*: Eser hakkındaki tek bilgi kaynağımız *Keşfü'z-zunûn*'da yer alan Ebû Hanîfe menâkıbları listesidir. Kâtip Çelebi, listenin sonunda Farsça yazılan bu eseri zikretmiş, yazar olarak sadece "eş-Şeyh Ebû Sa'îd" demekle yetinmiştir. Bizzat gördüğü eserlerde daima yaptığı üzere eserin ilk cümlesini zikretmiştir.²⁷ Müellifinin kimliği hakkında netlik bulunmayan eserin günümüze ulaşan herhangi bir nüshasını tespit edemedik.

35. [Müellifi meçhul], *er-Reyhân li menâkıbi'n-Nu'mân*: Yazma nüshasının ferağ kaydı ve atıf yaptığı, kaynaklara bakılarak X/XVI. yüzyılda yazıldığı tespit edilebilen eserin müellifi meçhuldür. Bir yazma nüshası ile günümüze ulaşan eser hakkında ikinci kısımda bilgi verilecektir.

36. Zileli²⁸ Muharrem Efendi (1000/1591-2), *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*: Osmanlı'nın yetiştirdiği bir kalemin yazdığı ilk menâkıb eseri olması bakımından önemlidir. Henüz yazma halinde olan eserin çok sayıda nüshası bulunmaktadır. İkinci kısımda nüshaları hakkında bilgi verilecektir.

37. Şemseddîn-i Sivâsî (ö. 1006/1597), *el-Hiyâz fi menâkıbi'l-İmâmi'l-mürtâz*: Osmanlı döneminin meşhur sûfilerinden Şemseddîn-i Sivâsî, çok sayıda manzum eser kaleme alan bir isimdir. Ağabeyi Zileli Muharrem Efendi'nin isteği üzerine kaleme aldığı *el-Hiyâz*, ilk manzum Ebû Hanîfe menâkıbı olması bakımından ayrı bir önemi haizdir. Çok sayıda yazma nüshası bulunan eser, 1291/1874 tarihinde İstanbul'da Hattat Tevfik Efendi Matbaası'nda *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* ismiyle taşbaskı olarak basılmıştır.

27 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1839.

28 Zili veya Zilevi olan nisbesi, bazı kaynaklarda Zeyla'î olarak kaydedilmişse de (örneğin bk. Hayrüddin ez-Zirikli, *el-A'lâm: Kâmusu terâcim li eşberi'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-musta'ribîn ve'l-müsteşrikin* [Beirut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 2002], 5: 284) bu yanlışır. Müellif Tokat-Zilelidir.

38. Guneymî (ö. 1044/1635), *eş-Şezeratü'l-latîfe fî şerbi cümle min menâkibi'l-İmâm Ebî Hanîfe*: Kâtip Çelebi'nin kaydettiği²⁹ eserin bir biyografi eseri olduğu hususu net değildir.³⁰ Günümüze ulaşan bir nüshası tespit edilememiştir.

39. Nûh b. Mustafa er-Rûmî (ö. 1070/1660), *ed-Dürü'l-munazzam fî menâkibi'l-İmâmi'l-A'zam*: Muhtasar sayılabilecek bir hacme sahip eserler arasındadır. Hadis alanında temayüz etmiş Hanefî bir kalemden çıkmış olması bakımından önemlidir. Murat Şimşek tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.³¹

40. Osmânzâde Ahmed Tâib (ö. 1136/1724), *Menâkib-ı İmâm-ı A'zam*:³² *Tuhfetü's-sultân* olarak da adlandırılan³³ eser, Türkçe kaleme alınmıştır. Edebî yönü kuvvetli bir kalemden çıkmış olması bakımından önemli olmakla birlikte günümüze ulaşan bir nüshasına ulaşamamıştır.

41. Nazîrâ İbrahim Efendi (ö. 1188/1774), *Menâkibu'l-İmâmi'l-A'zam*: Eseri kaydeden Bağdatlı İsmail Paşa, Türkçe olduğunu söylediği kitabın ilk cümlesini zikretmektedir.³⁴ Buradan bir asır öncesine kadar tedavülde olduğunu anladığımız eserin herhangi bir nüshasına kütüphane kataloglarında rastlayamadık.

42. Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn Efendi (ö. 1202/1788), *Menâkib-ı İmâm-ı A'zam*: Orta-geniş hacimli bir çalışma olan kitap, henüz yazma halinde olan eserler arasındadır. İkinci kısımda nüshaları hakkında bilgi verilecektir.

Çeşitli kaynaklarda Ebû Hanîfe menâkıbları arasında sayılan bazı eserler, makalemizin başında belirttiğimiz sınırlama sebebi ile bu listeye dahil edilmemiştir. Bu eserler arasında sayabileceğimiz Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *Nübze min menâkibi Ebî Hanîfe'si*,³⁵ Ebû Bekir 'Atık b. Dâvûd el-Yemânî'nin (ö. 460/1068)

29 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1028-1029.

30 Daha fazla bilgi için bk. Çeker, *Hanefî Mezhebinde Biyografi Geleneği*, 241-242.

31 Murat Şimşek, "Nûh b. Mustafâ'nın ed-Dürü'l-Münazzam fî Menâkibi'l-İmâmi'l-A'zam Adlı Eserinin Tahkikli Neşri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 19 (2012): 422-440.

32 Çelebizâde Âsım Efendi, *Târîh-i Âsım Efendi* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1286/1869), 172; Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, nşr. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972-1978), 2: 414.

33 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, 1: 171.

34 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2: 560. Ayrıca bk. a.mlf., *Hediyyetü'l-ârifin*, 1: 38.

35 Ragıp Paşa Kütüphanesi, nr. 1479/6'da ve Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi, nr. Arab 283/13'te iki müstakil nüshası bulunmaktadır. Bu eser, esasında müstakil bir çalışma olmayıp müellifin *Şerhu Muhtasari'l-Kerbî* adlı eserinin baş tarafındaki 1-2 varaklık bölümden ibarettir.

*el-Beyân ve'l-burbân fi cümel min fedâili'l-Îmâmi'l-A'zam'*³⁶ ile Mustafa b. İsmail el-Florinevî'nin (ö. 1244/1828-9) *Menâkıbü'l-Îmâmi'l-A'zam'*ını³⁷, Ebû Hanîfe biyografisinden ziyade, onun görüşlerini / mezhebini savunma amacı taşıdıkları için; Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Menâkıbü'l-Îmâmi'l-A'zam'*ını³⁸ müstakil bir eser değil, *Târîhu Bağdat'*ın Ebû Hanîfe bölümünden ibaret olduğu için; Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1606) *Menâkıbü'l-Îmâmi'l-A'zam'*ını esasında *el-Esmâru'l-ceniyye* adlı Hanefî tabakatının giriş bölümünün bir parçası olduğu için; bazı kataloglarda Kuşeyrî'ye (ö. 465/1072) nispet edilen, ancak ona ait olması mümkün olmayan *Menâkıbu'l-Îmâm Ebî Hanîfe* adlı küçük kitabı³⁹, ilmî kıymeti olmayan asılsız hikayelerle dolu olduğu için listemize dahil etmedik.

B. Basılmamış Ebû Hanîfe Menâkıblarının Nüshaları

Çalışmamızın bu bölümünde günümüze ulaşan, ancak henüz neşri yapılmamış olan Ebû Hanîfe menâkıblarının yazma nüshaları hakkında bilgi vereceğiz.

1. Himmânî'nin *Fasl fi menâkıbi Ebî Hanîfe* İsimli Eseri

Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. es-Salt b. el-Muğallis el-Himmânî'ye (ö. 308/921) ait olan eserin günümüze ulaşmış olmadığı konusundaki iki görüşe yukarıda değinmiştik. Eserin elimizdeki mevcut nüshalardaki kadar kısa olduğunu kabul edecek olursak üç nüshası ile günümüze intikal ettiğini söylemek mümkündür. Bunlar;

- 36 Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, nr. 1933'te bulunan mecmuanın 2a-64a varakları arasında bir nüshası bulunmaktadır.
- 37 Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1257'de 47 varaklık bir nüshası bulunmaktadır.
- 38 Fuat Sezgin'in bu isimle kaydettiği (Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-'Arabî*, 3: 34) Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nüshası, Ebû Hanîfe değil, İmam Şâfi menâkıbidir.
- 39 Birçoğu müellif kaydı olmayan çok sayıda nüshası vardır. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2017, vr. 166b-169b ve Amasya Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 1434/2, vr. 187b-189a'da bulunan nüshalar, katalogda Kuşeyrî'ye nispet edilmiş iken; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1934/1, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttâb Mustafa Efendi, nr. 406/2, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, nr. 1705/5, 2811/40 ve Süleymaniye Kütüphanesi, Yahya Tevfik, nr. 1732/39'da bulunan nüshalar ise aynı kitap olup, kataloglarda müellif kaydı bulunmamaktadır.

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı koleksiyonu, nr. 919'da bulunan mecmuanın 89^a-91^a yaprakları arasında yer almaktadır. Her sayfa yaklaşık 25 satırdan oluşmaktadır. Hattı açık ve okunaklıdır. Nüshanın sonunda tamam kaydı bulunmakta, ancak istinsah kaydı yer almamaktadır. Eserin yaklaşık yarısını teşkil eden ilk kısmında Ebû Hanîfe'nin biyografisi hakkında bilgi verilmiş, ikinci kısmında ise Ebû Hanîfe'nin uzun bir duası zikredilmiştir.

b) (Diyarbakır) Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 119'da yer alan mecmuanın 6. eseri olup, 73^a-75^a yaprakları arasında yer almaktadır. Sayfaları 19-20 satırdan oluşan nüshanın sonunda istinsah tarihi ve müstensih ismi bulunmamaktadır. Sondan eksik olan bu nüsha, sadece birinci nüshanın ilk yarısındaki biyografi bölümünü içermekte olup, ikinci bölümdeki dua, bu nüshada yer almamaktadır.

c) (Kahire) Talat Kütüphanesi, nr. 432'de bulunan mecmuanın 36^a-39^b yaprakları arasında bulunmaktadır. Bizzat görme imkanı bulamadığımız bu nüshayı kaydeden Fuat Sezgin, istinsah tarihinin X/XVI. yüzyıl olduğunu bildirir.⁴⁰ 4 yapraklık hacme sahip olması, birinci nüsha gibi tam olma ihtimalini akla getirmektedir.

2. Sebezmûnî'nin *Keşfü'l-âsâr fî menâkıbi Ebî Hanîfe* İsimli Eseri

Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ya'kûb b. el-Hâris el-Gülâbâdî es-Sebezmûnî el-Hârisî'ye (ö. 340/952) ait olan eser, Ebû Hanîfe menâkıblarının tedvin edildiği IV/X. yüzyılda yazılan ve günümüze ulaşmayı başaran geniş hacimli bir çalışma olması bakımından büyük önemi haizdir. Bu önemli eser, müellifi tarafından 40 öğrencisine imla ettirilmesine⁴¹ rağmen, tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece bir nüshasıyla günümüze ulaşmıştır. (Taşkent) Bîrûnî Doğu Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, nr. 3105'te bulunan bu nüsha, 326 yapraktan müteşekkil olup 649/1251 tarihinde istinsah edilmiştir.⁴² Büyük çaba sarf etmemize rağmen temin etmeyi başaramadığımız nüshayı inceleyenlerden aldığımız bilgiye göre, dönemdeki menâkıb telifindeki usule uygun olarak hadis kitapları gibi uzun senet zincirlerinin zikredildiği bir çalışmadır. Eserin neşri, Hanefî tarihi çalışmaları için büyük önem arz etmektedir.

40 Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-'Arabî*, 3: 33.

41 Kureşî, *el-Cevâhiru'l-muđiyye*, 2: 345.

42 Abdurrahmân Farfûr - Muhammed Mutî' el-Hâfız, *el-Müntekâ min mahtûţati Ma'bedî'l-Bîrûnî li'd-dirâsâti's-şarkıyye bi-Taşkend* (Dubai, 1995), 102.

3. Dîneverî'nin *Menâkıbu Ebî Hanîfe* İsimli Eseri

Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Nasr ed-Dîneverî el-Lebbân'a (ö. 469/1076) ait olan eser, tedvin döneminde yazılmış olmasının etkisi ile senetli bir şekilde haberleri nakletmektedir. Aslen Horasan'da ikamet edip ilim yolunda birçok memleket dolaşmış bir kalemden çıkması sebebiyle orijinal bilgiler içermektedir. Bu özelliği, neşrini elzem kılmaktadır.

Taradığımız kataloglarda eserin günümüze ulaşan bir tane nüshasını tespit edebildik. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 1342'de kayıtlı mecmuanın 98^a-164^a yaprakları arasında yer alan bu nüsha, 67 varak hacminde olup sayfaları ortalama 19 satırdan oluşmaktadır. 9 Şaban 563 / 19 Mayıs 1168 tarihinde müellif nüshasından istinsah edilmiştir. Baş tarafta müellif ile müstensih arasındaki sözlü rivayet zinciri nakledilmiş, sonunda da müstensihin sema ve icazet kayıtlarına yer verilmiştir. Nüshada kağıt ve yazının muhafazası bakımından bir problem görünmese de hat açıklığı bakımından aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Özellikle senetlerde yer alan isimlerin tespiti için ilave kaynaklara ihtiyaç duyulacak derecede okunamayan yerler bulunmaktadır.

4. Elma'î'nin *el-Hisâlü'l-bamîde fî menâkıbî'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe* İsimli Eseri

Müellifin tam adı Ebû'l-Fütûh Abdülğâfir b. el-Hüseyin b. Ali el-Kaşgârî el-Elma'îdir (ö. V/XI. yy.). Şafî mezhebine müntesip olmasına rağmen taassuptan uzak bir çizgi takip eden, bunun bir izharı olarak da İmâm-ı A'zam sıfatıyla andığı Ebû Hanîfe'nin kırk güzel hasletini müstakil bir eserde derleyen bir isimdir. "Allahu Teala, kırk güzel haslet ile (kişiyi) cennete koyar." hadisini kendisine dayanak alan müellif, eserinde Ebû Hanîfe'nin kırk güzel hasletini derleme amacı gütmüş, sonunda onun ahlaki portresini resmeden bir eser ortaya koymuştur. Henüz Ebû Hanîfe menâkıbının derlendiği bir dönemde yazılmış olması sebebiyle önemli bir eser olup neşrine ihtiyaç bulunmaktadır.

Yazma eser kütüphanelerinde *el-Hisâlü'l-bamîde*'nin iki nüshasını tespit edebildik. Bunlar;

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa koleksiyonu, nr. 538'te bulunan mecmuanın 203^b-207^b yaprakları arasındadır. Hacmi 5 buçuk yaprak olan

nüşhanın sayfaları ortalama 23 satırdan oluşmaktadır. Nüşhanın fiziki durumu iyi olup, hattı açık ve okunaklıdır. Son tarafta tamam kaydı yer almakta, ancak istinsah kaydı bulunmamaktadır.

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla koleksiyonu, nr. 702'de bulunan mecmuanın 216^b-221^a numaralı yaprakları arasında yer almaktadır. 6 yaprak hacmindedir. Sayfaları yaklaşık 23-24 satırdan müteşekkildir. Hattı diğer nüsha kadar açık değildir. Birinci nüshada olduğu gibi tamam kaydı ile nüsha sona ermekte, istinsah bilgileri bulunmamaktadır.

5. Zerencerî'nin *Menâkıbu Ebî Hanîfe* İsimli Eseri

Eserin müellifi, birçok âlim çıkarmış olan Zerencerî ailesine mensup Ebu'l-Fadl Bekir b. Muhammed b. Ali ez-Zerencerî'dir (ö. 512/1118). Sem'ânî (ö. 562/1166) ve Mekki (ö. 568/1172) gibi biyografların hocalığını yapmış önemli bir isimdir. *Menâkıbu Ebî Hanîfe*'si, yazarı gibi önem arz etmekte olup, tedvin döneminin sonlarına doğru yazılması ve günümüze ulaşan diğer kitaplarda bulunmayan bilgiler içermesi sebebiyle Hanefî tarihi için ehemmiyeti büyük bir eserdir. Şu an için iki ayrı tahkik çalışmasına konu olan *Menâkıbu Ebî Hanîfe*, henüz basılmamıştır. Eserin tespit edebildiğimiz iki nüshası bulunmaktadır. Bunlar;

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Kasîdecizâde koleksiyonu, nr. 677'da bulunan mecmuanın 343^b-365^b numaralı yaprakları arasında yer almaktadır. 22 yaprak hacminde olan nüshanın sayfaları 23 satırdan oluşmaktadır. Nüşhanın durumu genel olarak iyi, hattı da okunaklı olmakla birlikte ilk 10 varâğının ilk satırlarında mürekkebin arka sayfa ile karışması problemi bulunmaktadır. Osman b. Ahmed el-Kefevî tarafından istinsah edildiği, son tarafta ifade edilmişken istinsah tarihi bilgisine yer verilmemiştir.

b) Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi, nr. 2540'ta yer almakta iken Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ne nakledilmiş ve bu kütüphanede kayıt numarası 6862 olarak değiştirilmiştir. Müstakil cilt içerisinde yer alan bu nüsha da birinci nüsha gibi 22 varak hacmindedir. Sayfaları 19 satırdan müteşekkildir. Nüşhanın genel durumu iyi görünmekle birlikte ikinci varakta okunmaya engel olmayan uzun iki leke bulunmaktadır. Okunaklı, açık bir hatla yazılmış nüshanın sonunda istinsah bilgileri yer almamaktadır.

6. İbnü'n-Nakîb'in *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam* İsimli Eseri

Eserin yazma nüshasının başında müellif bilgisi olarak “İbnü'n-Nakîb diye meşhur Muhammed b. Muhammed” denilmektedir. Bu isimde bir kişiye biyografi kaynaklarında rastlayamadık. Ancak müstensihin müellif ile olan bağı ve onun için kullandığı cümlelerden, müellifin VIII/XIV. yüzyılın ilk yarısında vefat ettiği tespit edilebilmektedir.⁴³

Eserin başında ifade edildiği üzere Şafî mezhebine müntesip olan müellif, önce mezhebinin imamı olan İmam Şâfi (ö. 204/820) hakkında bir menâkıb kitabı yazmış, ancak insanların kendisini mezhep taassubu ile itham etmesinden korktuğu için buna ilave olarak bir de Ebû Hanîfe hakkında menâkıb yazmaya karar vermiş, söz konusu eserini de bu saik ile kaleme almıştır.

Farsça olarak yazılan eserin bulabildiğimiz tek nüshası (Bursa) İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Haraçcıoğlu koleksiyonu, nr. 1046'da bulunan mecmuanın 54^b-104^a numaralı yaprakları arasında yer almaktadır. Mecmuanın önceki varaklarında aynı müellife ait İmam Şafî menâkıbı bulunmaktadır. 50 varak hacminde olan Ebû Hanîfe menâkıbı bölümündeki sayfalar 17 satırdan oluşmaktadır. Kağıt renginin kahverengiye yakın bir tonda olması, okunaklılık konusunda dezavantaj oluştursa da hattının açıklığı, eserden istifadeyi mümkün kılmaktadır. Nüshanın 15. varağından (70. varak) itibaren alt satırda görülme-ye başlayan nemlenme, eserin sonlarında köşeden 3-4 satıra kadar ulaşmış, bu da mürekkebin silikleşmesine ve yer yer yazıların kaybolmasına yol açmıştır. 745/1344 yılında istinsah edilen nüshanın müstensihi Ömer b. Muhammed b. Muhammed'dir.

7. Erzincânî'nin *Nüzhetü'l-ibrâr fi menâkıbi'l-abyâr* İsimli Eseri

Müellifi Vecîhüddîn Ömer b. Abdülmuhsin el-Erzincânî (ö. 743/1342-3) olan eserin hem başlıklarında hem de içeriğinde Saymerî'nin (ö. 436/1045) *Abbâru Ebî Hanîfe*'sinin etkisi çok açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu sebeple orijinal olmaktan uzak olarak nitelenebilecek eserin tespit edebildiğimiz şu üç nüshası bulunmaktadır:

43 Geniş bilgi için bk. Çeker, *Haneî Mezhebinde Biyografi Geleneği*, 200-201.

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya koleksiyonu, nr. 1938'de bulunan mecmuanın 82^b-176^b numaralı yaprakları arasında yer almaktadır. Son taraftaki kayıtlar, nüshanın müellif hattı olduğunu ve 725 yılı Recep (Haziran-Temmuz 1325) ayında telif edildiğini göstermektedir. 94 buçuk varaklık hacme sahip olan nüshanın hattı açık ve okunaklıdır.

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya koleksiyonu, nr. 3449'da bulunmaktadır. 100 yaprak hacmindeki nüshanın sayfaları 13 satırdan oluşmaktadır. Büyük ve seyrek kelimelerle, açık ve okunaklı bir hatla yazılmıştır. Son yaprağında 779/1377 yılında, İbn Bevvâb Muhammed b. Receb tarafından istinsah edildiği söylenmiştir.

c) Süleymaniye Kütüphanesi, Harput koleksiyonu, nr. 80'de kayıtlı mecmuanın 1^a-51^b numaralı yaprakları arasındadır. Hacmi 51 varak, sayfaları 17'şer satırdır. Hattı açık ve okunaklıdır. Nüshanın genel durumu iyi olmakla birlikte baş tarafından yarım sayfa kadar eksiktir. Son yaprağında 1096/1685 yılında, Ahmed b. Şaban tarafından istinsah edildiği ifade edilmiştir.

8. İbnü'd-Devâlibî'nin *Menâkıbu'l-İmâm Ebî Hanîfe* İsimli Eseri

Eserin müellifi, İbnü'd-Devâlibî veya İbnü'l-Harrât olarak bilinen Hanbelî âlim Ebu'l-Me'âlî Afifüddîn Ali b. Abdilmuhsin b. Abdiddâim el-Bağdâdî el-Kat'î eş-Şâmî es-Sâlihî'dir (ö. 862/1458). Tarih ve hadis alanlarında çok sayıda eseri bulunan müellifin Ebû Hanîfe'ye dair de küçük bir risalesi bulunmaktadır. *Menâkıbu'l-İmâm Ebî Hanîfe* adındaki bu küçük çalışma, müellife ait 12 risalenin müellif hattıyla olan nüshalarını içeren bir mecmua içerisinde günümüze ulaşmıştır. (Dımaşk) Zahiriyye Kütüphanesi kataloğundan⁴⁴ tespit edebildiğimize göre 1076 numarada bulunan mecmuanın 16 ve 18. yaprakları arasında bulunmaktadır. Mecmuanın tamamen müellifin kendi hattıyla yazılmış risalelerden ibaret olması, yegane nüsha olma ihtimalini akla getirmektedir. Suriye'deki iç savaş sebebiyle temin edemediğimiz için nüsha hakkında daha fazla bilgi veremeyeceğiz.

44 Hâlid er-Reyyân, *Fibrisü maḥḩūḩātî'd-Dâri'l-kütübi'z-Zâhiriyye / et-Târîḩ ve müllḩakâtüḩ* (Dımaşk, 1973), 1: 242.

9. Kâsım b. Kutluboğa'nın *Menâkıbü'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe* İsimli Eseri

Köprülü Kütüphanesi'nden Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakille gelen Hacı / Hafız Ahmed Paşa koleksiyonunun 244 numarasında bulunan mecmuanın 33^a-107^b numaralı yaprakları arasında *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe* isminde bir eser yer almakta; unvan sayfası ile ilk sayfada eser, meşhur Hanefî biyografi Kâsım b. Kutluboğa'ya (ö. 879/1474) nispet edilmektedir. Ancak müellifi yakından tanıyıp biyografisini ayrıntılı bir şekilde kaydeden Sehâvî (ö. 902/1497), eserleri için çıkardığı uzun listede bu eserden bahsetmemektedir.⁴⁵ Diğer başka kaynaklarda da bu eserin zikredilmemiş olması *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam*'ın müellife aidiyeti konusunda şüphe uyandırmaktadır. Ancak eserin müellife ait olamayacağını gösteren bir delil de tespit edemediğimiz için yazma nüshadaki kayıtlara istinaden eseri Kâsım b. Kutluboğa'ya ait kabul etmek durumundayız.

Müellifi ile ilgili bu izahımızdan anlaşılacağı üzere tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin sadece yukarıda zikrettiğimiz bir nüshası günümüze ulaşmış bulunmaktadır. 74 buçuk varaklık, geniş sayılabilecek bir hacme sahip olan nüshanın satırları 22 ila 26 arasında değişkenlik arz etmektedir. Hattı güzel olmakla birlikte okunaklıdır. Sonunda tamam kaydı yer almakta, ancak istinsah bilgileri bulunmamaktadır. Baştan sona dek aynı hatla yazılmış olan mecmuanın sonundaki ferağ kaydı 1114/1702 tarihini içermektedir.

10. İbn Hacer el-Heytemî'nin *Menâkıbu Ebî Hanîfe* İsimli Eseri

İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) Ebû Hanîfe'nin biyografisine dair yazdığı iki çalışmadan ilki olan *Menâkıbu Ebî Hanîfe*, müellifinin hayatında iken kaybettiği bir eserdir. Kaybolmasından evvel bazı kimseler tarafından çoğaltıldığı için tamamen kaybolmamış olan eser, çoğaltılan nüshalar aracılığı ile günümüze ulaşmayı başarmıştır. Tespit edebildiğimize göre kataloglarda müellifin ikinci eseri olan *el-Hayrâtü'l-bisân* adıyla kayıtlı şu iki nüsha, İbn Hacer el-Heytemî'nin yazdığı ve hayatında iken kaybettiği *Menâkıbu Ebî Hanîfe* isimli eserdir:

45 Ebu'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. 'Abdirrahmân es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li-ebli'l-ğar-ni't-tâsi'* (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1992), 6: 186-187.

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli koleksiyonu, nr. 2347'de kayıtlı mecmuanın 53^b-73^a numaralı yaprakları arasında bulunmaktadır. 20 varak hacminde olan nüshanın sayfaları 21 satırdan oluşmaktadır. Genel durumu iyi olmakla birlikte hattı çok açık değildir. Kenarlarda ilave notlar da bulunan nüshanın sonunda tamam kaydı bulunmakta, ancak istinsah bilgileri yer almamaktadır. Aynı hatla devam eden mecmuanın son varağındaki ferağ kaydında 1094/1683 tarihi görülmektedir.

b) Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 1290'da kayıtlı mecmuanın 36^b-53^a numaralı yaprakları arasında yer almaktadır. 21 satırdan 17 varak hacminde olan nüshanın hattı, birinci nüshaya göre çok daha açıktır. Ancak müstensihî yeterince titiz davranmamış; kelimelerin hatalı yazılması, eksik ibareler, hatta bir faslın tamamen atlanması gibi önemli hatalara düşülmüştür. Nüshanın sonundaki tamam kaydında 1133/1721 tarihi yer almakta, ancak müstensih ismi bulunmamaktadır.

11. [Müellifi meçhul], *er-Reyhân li menâkıbi'n-Nu'mân* İsimli Eser

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki III. Ahmed Kitaplığı'nın 2668 numarasında bulunan *er-Reyhân li menâkıbi'n-Nu'mân*, Ebû Hanîfe biyografisi alanında yazılmış bir eserdir. Nüshanın başında veya sonunda yazarına ait bir bilgi bulunmadığı için müellifi bilinmemektedir. Ancak nüshanın sonundaki ferağ kaydının 985/1577 tarihli olması ve eserde 974/1567 tarihinde vefat eden İbn Hacer el-Heytemî'ye atıfta bulunulması⁴⁶, müellifin X/XVI. yüzyıl âlimlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Eserin yukarıda zikrettiğimiz nüshasından başka bir yazmasını tespit edemedik. Bu nüshası 53 yaprak hacminde olup satır sayısı eserin çoğu sayfasında 10 iken 9^a-17^a varakları arasında 19 satıra çıkmaktadır. Nüshanın genel durumu iyi olup, hattı açık ve okunaklıdır. Son tarafında istinsah kaydı bulunmamakta olup, 985/1577 tarihli ferağ kaydı bulunmaktadır. Nüshanın müellif hattı olması ve saray kütüphanesinde bulunması, padişaha arz edilmiş biricik nüsha olma ihtimalini akla getirmektedir.

46 [Müellifi meçhul], *er-Reyhân li-menâkıbi'n-Nu'mân*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Kitaplığı, nr. 2668, vr. 5b, 8a.

12. Zileli Muharrem Efendi'nin *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* İsimli Eseri

el-Hiyâz adlı Türkçe manzum Ebû Hanîfe menâkıbının nâzımı Şemseddîn-i Sivâsî'nin (ö. 1006/1597) talebi üzerine ağabeyi Zileli Muharrem Efendi (ö. 1000/1591-2) tarafından Arapça nesir olarak kaleme alınmıştır. Kardeşinin eserine mesned teşkil eden çalışma, çok sayıda nüshası ile günümüze ulaşmıştır. Bunlar;

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye koleksiyonu, nr. 840'ta bulunmaktadır. 44 buçuk varak hacmindeki nüshanın sayfaları 15 satırdan oluşmaktadır. Hattı güzel olmamakla birlikte okunaklıdır. Sayfa kenarlarında tashih kayıtları bulunmaktadır. Ebû Hanîfe'nin biyografisinden sonra nüsha sona ermiş olup İmâmeyn, Şâfi (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) menâkıblarının olduğu bölüm eksiktir. Nüshanın sonundaki ferağ kaydında müellifin elinden 1010 yılının Şaban ayının sonlarında yazımının tamamlandığı bildirilmektedir. Bu kayıt sebebiyle katalogda bu nüsha için "müellif hattı" kaydı bulunmaktadır. Ancak birazdan izah edeceğimiz üzere bu tespit ve kayıt hatalıdır.

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih koleksiyonu, nr. 5328'de yer almaktadır. Hacmi 41 buçuk varak, sayfaları 19 satırdır. Nüshanın genel durumu iyi olmakla birlikte bazı sayfalarında küçük hacimli bozulmalar görülmektedir. Hattı okunaklıdır. Nüsha tam olup Ebû Hanîfe'nin haricinde yukarıda ismi geçen dört kişinin menâkıbını da içermektedir. Nüshanın sonunda istinsah bilgileri yer almamaktadır.

c) Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 326'da bulunmaktadır. Yaklaşık 28 varak hacmindeki nüshanın sayfaları 21 satırdan müteşekkildir. Nüshanın çoğunda problem bulunmazken 13. varak ile 22-28. varaklar nem sebebiyle değişik oranlarda deforme olmuştur. Hattı açık olmamakla birlikte okunabilecek durumdadır. İkinci nüsha gibi tamdır. Son tarafında 1010 yılının Ramazan ayı başında tamamlanan müellif nüshasından Hafız Muhammed b. Hafız Abdullah tarafından 1137 yılında İstanbul'da istinsah edildiği söylenmektedir.

d) Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi koleksiyonu, nr. 1147'de bulunmaktadır. Hacmi 50 varak olup sayfalarının satırları 16 ila 20 arasında değişkenlik arz etmektedir. Hattı kötü ve okunaksızdır. İkinci ve üçüncü nüsha gibi tamdır. Son tarafında 1010 yılının Ramazan ayı başında telifinin tamamlandığı; Eyyübzâde Ali b. Ali tarafından 1235 tarihinde istinsah edildiği söylenmiştir.

e) Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye koleksiyonu, nr. 2422'de bulunan mecmuanın 41^a-79^a numaralı yaprakları arasında yer almaktadır. 38 varak hacmindeki nüshanın sayfaları 21 satırdan oluşmaktadır. Hattı açık ve okunaklıdır. Son tarafında eksik bulunmayan nüshanın ferağ kaydında müellifin elinden 1010 yılının Ramazan ayının başında yazımının tamamlandığı bildirilmektedir.

f) Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye koleksiyonu, nr. 3425'te bulunmaktadır. 45 varak hacminde olan nüshanın sayfaları 25'er satırdır. Farklı renkli kağıtlara yazılmış olmakla birlikte nüshanın genel durumu iyidir. Hattı açık ve okunaklıdır. Önceki nüshalar gibi tam olup, eksik bölüm bulunmamaktadır. Son tarafında müellifin elinden 1010 yılının Ramazan ayının başında tamamlandığı belirtilmekte, ancak istinsah bilgileri bulunmamaktadır.

g) (Ankara) Milli Kütüphane, nr. A5393'te bulunmaktadır. 103 varak olan nüshanın hattı seyrek, açık ve okunaklıdır. Sayfaları 11'er satırdan oluşmaktadır. İçerik bakımından da tam olan nüshanın durumu iyi olup yıpranma ve deformasyon görülmemektedir. Son tarafta eserin telifinin 1133 yılının Zilkâde ayının başında olduğu ifade edilmekte ise de bu tarihin doğru olması mümkün değildir. İstinsahı için ilave bir tarih bilgisi geçmemekle birlikte müstensihinin Molla İbrahim olduğu ifade edilmiştir.

h) (Ankara) Milli Kütüphane, nr. A7911'de yer almaktadır. 36 varaktan oluşan nüshanın sayfaları 19 satırdan müteşekkildir. Hattı açık ve okunaklıdır. İçerik bakımından son tarafından eksik olup sadece Ebû Hanîfe ve İmâmeyn menâkıbları yer almakta, diğer iki mezhep imamının biyografilerine geçilmeden eser sona ermektedir. Nüshanın sonunda istinsah tarihi olarak 1165 senesi zikredilmekte ve tamam kaydı bulunmaktadır.

i) (Çorum) Hasan Paşa Kütüphanesi, nr. 2250'de bulunmaktadır. 48 varaktan müteşekkil olan nüshanın sayfaları 15'er satırdır. Okunaklı bir talik hattı ile yazılan nüsha tam olup, son tarafında eksik bulunmamaktadır. Nüshanın son varığında müellifin elinden 1010 yılının Ramazan ayının başında telif edildiği belirtilmekte, ancak istinsah kaydı yer almamaktadır. Çerçeve dışına tek başında yazılmış olan 1112 sayısı, istinsah tarihi olabilir. Katalogda yine müellif hattı kaydı bulunmakta ise de kanaatimizce doğru değildir.

k) Eserin internetten tespit ettiğimiz ve kısmen elde etmeye muvaffak olduğumuz bir diğer nüshası da Ümmü'l-kura Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 1430'da bulunmaktadır. Elde ettiğimiz kısımda görebildiğimiz kadarıyla 21 satırlık sayfalardan oluşan hattı okunaklı ve temiz bir nüshadır.

l) Ziriklî'nin kaydettiği⁴⁷ bir nüshası da (Kahire) Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Tarih Bölümü, nr. 760'da bulunmaktadır. Temin etme imkanı bulamadığımız bu nüsha için Ziriklî, müellif hattı iddiasında bulunmaktadır. Ancak yukarıdaki birçok nüshada bulunan hatalı kayıt onu da yanıltmış görünmektedir.

Kral Faysal Araştırma Merkezinin hazırladığı *Hizânetü't-türâs* adlı dijital yazma katalogunda bunlara ilave olarak şu nüshalar kayıtlıdır:

m) (Kahire) Kavala Kütüphanesi, nr. 247/2 ve 248.

n) (Kahire) Ezher Kütüphanesi, nr. 25696 (3658).

o) (Kuveyt) Yazmalar Kütüphanesi, 1835 (Zahiriyye Kütüphanesi 3972'den).

p) Katar Kütüphanesi, nr. 22/1.

Elimizde bulunan nüshalar hakkında verdiğimiz bilgilerden görüleceği üzere Zileli Muharrem Efendi'nin *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*'ının birçok nüshasının müellif hattı olduğu zannedilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında müstensihlerin istinsah adabına uymamaları, müellif nüshası imiş gibi "müellifin elinden tamam oldu" ifadesini yazmaları sebep olmuş olmalıdır.

Öte yandan tüm nüshalarda 1010 yılının Şaban sonu veya Ramazan başında eserin telifinin tamamlandığı bilgisi de kanaatimizce yanlıştır. Zira eserin yazımını talep eden kardeşi Şemseddîn-i Sivâsî (ö. 1006/1597), daha sonra ağabeyinin bu eserini esas alarak manzum *el-Hiyâz*'ını yazmıştır.⁴⁸ Kardeşi eserini 1001 yılının Şaban ayında tamamladığını söylediğine⁴⁹ göre ağabeyinin 1010 yılında eseri telif etmesi mümkün değildir. Bazı kaynaklarda müellifin 1010 yılından sonra vefat ettiğinin söylenmesi de bu yanlış kayıt sebebiyle olmalıdır. Öte yandan 1010 yılında telifin tamamlanması, Zileli Muharrem Efendi'nin 1000 yılında vefat ettiği şeklindeki kayıtlarla⁵⁰ da çelişmektedir.

47 Ziriklî, *el-A'lâm*, 5: 284.

48 Ebû's-Senâ Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. 'Ârif es-Sivâsî, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* (*Tezkiretü'l-hikem fi tabakâti'l-ümmem ve Nazmu'l-ulûm* ile birlikte, İstanbul: Hattât Tevfik Efendi Matbaası, 1291/1874), 35-36.

49 Sivâsî, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*, 162.

50 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, nşr. Nuri Akbayar - Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 4: 1097; 5: 1577; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâbu'l-meknûn*, 2: 389; Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 393.

13. Müstakîmzâde Süleymân Sa‘deddîn Efendi’nin *Menâkıb-ı İmâm-ı A‘zam* İsimli Eseri

Eser, Osmanlı döneminin önemli biyograf, mutasavvıf ve hattatlarından Müstakîmzâde Süleymân Sa‘deddîn Efendi (ö. 1202/1788) tarafından Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Henüz yazma halinde olup, tespit edebildiğimiz kadarıyla şu dört nüshası ile günümüze ulaşmıştır:

a) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitapları Bölümü, nr. 1312’de bulunmakta olan nüsha, eserin müellif hattıdır. 136 yaprak hacminde olan nüshanın sayfaları 18 satırdan oluşmaktadır. Meşhur bir hattat olan müellifi tarafından yazıldığı için yazısı gayet okunaklıdır. Sarayda muhafaza edilen nüshanın durumu iyi olup bozulma ve yıpranma görülmemektedir. Son varakta müellifinin elinden 1170 yılının Rebiülâhir ayının sonlarında tamamlandığı ifade edilmiştir.

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi koleksiyonu, nr. 2420’de yer almaktadır. Sayfaları 23’er satırdan 95 varak hacminindedir. Hattı güzel olmamakla birlikte okunaklıdır. Nüsha sonunda müstensih ismi olarak Hafız Hacı Mehmed, istinsah tarihi için de 1199 yılı zikredilmektedir.

c) Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi Koleksiyonu, nr. 1248’de bulunmaktadır. 144 varak hacminde olan nüshanın sayfaları 21 satırdan oluşmaktadır. Okunabilen bir yazıya sahip olan nüshanın genel durumu iyi olmakla birlikte bazı sayfalarının renkleri değişmiştir. Ancak bu durum, nüshadan istifadeye engel olacak seviyede değildir. Nüshanın sonunda 1168 yılının Kadir Gecesi’nde müellifin müsveddesinden istinsah edildiği ve müstensihinin Ali b. Mehmed olduğu ifade edilmektedir. Müellif nüshasındaki bilgiler ile bu kayıtlar karşılaştırıldığı zaman anlaşıldığı üzere eser 1170 yılından önce müsvedde olarak yazılmış, 1170 yılında, muhtemelen saraya hediye edilmek üzere müellifi tarafından temize çekilmiştir.

d) Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa koleksiyonu, nr. 611’de bulunan mecmuanın 173^a-350^b yaprakları arasındadır. 178 varak hacmindeki nüshanın sayfaları 19 satırdan oluşmaktadır. Hattı açık ve okunaklıdır. Nüshanın genel durumu iyi olmakla birlikte farklı renklerde olan varakların bazılarında nemlenmeden kaynaklı lekeler mevcuttur. Son varakta tamamı kayıtlı bulunmakla birlikte istinsah bilgileri bulunmamaktadır.

Sonuç

Ebû Hanîfe'nin biyografisine özel olarak yazılan menâkıb türü eserlerin incelendiği çalışmamız sonucunda bu çerçevede yazılmış 42 eserin bulunduğunu tespit ettik. Bu eserlerden 18 tanesinin günümüze ulaşan herhangi bir nüshası tespit edilememiş olup kayıp eserler olarak nitelendirilebilirler. Günümüze ulaşan 24 eserin 11 tanesi tahkikli veya tahkiksiz şekilde basılmış ve araştırmacıların istifadesine sunulmuş bulunmaktadır. 13 eser ise henüz yazma halinde olup muhakiklerin ilgisini beklemektedir.

Henüz yazma halinde olan eserlerden tedvin döneminde yazıldıkları için diğerlerinde olmayan bilgiler içermeleri sebebiyle Himmânî'nin (ö. 308/921) *Fasl*'ı, Sebezmûnî'nin (ö. 340/952) *Keşfü'l-âsâr*'ı, Dîneverî'nin (ö. 469/1076) *Menâkıbu Ebî Hanîfe'si*, Elmaî'nin (ö. V/XI. yy.) *el-Hisâlü'l-hamîde'si* ve Zerencerî'nin (ö. 512/1118) *Menâkıbu Ebî Hanîfe'sinin* neşirlerine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu eserler arasında da acilen neşrinin elzem olduğuna inandığımız eserler sırasıyla Sebezmûnî'nin (ö. 340/952) *Keşfü'l-âsâr*'ı, Zerencerî'nin (ö. 512/1118) *Menâkıbu Ebî Hanîfe'si* ve Dîneverî'nin (ö. 469/1076) *Menâkıbü Ebî Hanîfe'sidir*. Sonraki dönem eserler arasında da çok sayıda nüshası bulunması sebebiyle rağbet gördüğü anlaşılan Zileli Muharrem Efendi'nin (ö. 1000/1591-2) *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*'ının neşredilmesi de kanaatimizce faydalı olacaktır.

Basımı yapılan eserler arasında Mekki'nin (ö. 568/1172) *Menâkıbu Ebî Hanîfe'sinin* baskısının baş ve son taraflarından eksik olması, Sâlihî'nin (ö. 942/1536) *Ukûdü'l-cümân*'ının tahkikli metninin yüksek lisans tezi içerisinde olup müstakil olmaması, Kurtübî'nin (ö. X/XVI. yy.) *Kalâidü 'ukûdi'd-dürer*'inin baskısına ulaşılamaması sebebiyle yeniden neşredilmeleri gerekmektedir. Aynı şekilde Saymerî'nin (ö. 436/1045) *Abbâru Ebî Hanîfe'si* ve Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) *Menâkıbu Ebî Hanîfe'sinin* de araştırmacıların daha rahat istifadesi için ayrıntılı indeksler içeren tahkikli baskılarına ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynakça

- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âşâru'l-muşannifin*. Nşr. Rıfat Bilge - Mahmud Kemal İnâl. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl 'alâ Keşfi'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Nşr. Mehmet Şerafeddin Yaltkaya - Kilisli Rıfat Bilge. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945.
- Bursalı Mehmed Tâhîr Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. Nşr. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972-1978.
- Çeker, Huzeyfe. "Hanefî Biyografi Yazımının İlk ve En Büyük Eserlerinden: İbn Ebî'l-'Avvâm'ın Fedâilü Ebî Hanîfe'si". *İslam Telif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı*. Ed. Ahmet Hamdi Furat v.dğr., 401-441. İstanbul: Sır ve Hikmet Yayınları, 2016.
- *Hanefî Mezhebinde Biyografi Geleneği*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.
- Çelebizâde Âsım Efendi, *Târîh-i Âsım Efendi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1286/1869.
- Farfûr, Abdurrahmân - el-Hâfız, Muhammed Mutî'. *el-Müntekâ min mahţûţâti Ma'bedi'l-Bîrûnî li'd-dirâsâti's-şarkıyye bi-Taşkend*. Dubai, 1995.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. *Muhtaşaru'l-Cevâhiri'l-muğıyye*. Şehit Ali Paşa, 1941/1: 1b-55a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Hamevî, Ebû 'Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. 'Abdillâh. *Mu'cemü'l-üdebâ / İrşâdü'l-erib ilâ ma'rifeti'l-edib*. Thk. İhsân 'Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. 'Ali. *Târîhu Bağdâd (Târîhu Medîneti's-selâm ismi ile)*. Thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 17 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2001.
- İbn 'Âbidîn, Muhammed Emin b. 'Ömer ed-Dimaşki. *Reddu'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr Şerhi Tenvîri'l-ebşâr (Kurretu 'uyûni'l-ahyâr ve Takrîrâtü'r-Râfi'i ile birlikte)*. Thk. 'Âdil Ahmed 'Abdülmecûd - 'Ali Muhammed Muavvid. 13 Cilt. Riyad: Dâru 'Âlemi'l-kütüb, 2003.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Ali. *Lisânü'l-Mizân*. Nşr. Abdülfetâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye - Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hallikân, Ebu'l-'Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed el-İrbîlî. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*. Thk. İhsân 'Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1994.
- İbn Kutluboga, Ebu'l-'Adl Zeynüddîn Kâsım es-Sûdûnî el-Misrî. *Tâci'r-terâcim*. Thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf. Dımaşk - Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992.
- Kâtîp Çelebi, Mustafa b. 'Abdullâh el-Kastamonî. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Nşr. Mehmet Şerafeddin Yaltkaya - Kilisli Rıfat Bilge. 2 Cilt. Maarif Matbaası, 1941.
- Kefevî, Mahmûd b. Süleyman. *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fuķabâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*. Feyzullah Efendi, 1381. Millet Kütüphanesi.
- Keversî, Muhammed Zâhid. *Te'nîbü'l-Haţîb 'alâ mâ sakabû fi tercemeti Ebî Hanîfe mine'l-ekâzîb (et-Terhib ile birlikte)*. Nşr. Ahmed Hayrî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1990.

- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn 'Abdülkâdir b. Muhammed. *el-Cevâbiru'l-muğiyye fî şabakâti'l-Hanefiyye*. Thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 5 Cilt. Cize: Hicr, 1993.
- Leknevî, Ebu'l-Hasenât 'Abdülhayy b. 'Abdilhalîm el-Ensârî es-Sihâlevî. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye (et-Ta'likâtü's-seniyye ve Tarabü'l-emâşil ile birlikte)*. Nşr. Ahmed ez-Za'bî. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1998.
- *en-Nâfi'u'l-kebir (el-Câmi'u's-şagîr ile birlikte)*. Karaçi: İdâratü'l-Kurân ve'l-ulu-mi'l-İslâmiyye, 1990.
- [müellifi meçhul], *er-Reyhân li menâkıbi'n-Nu'mân*. III. Ahmed Kitaplığı. 2668. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi.
- Mekki, el-Muvaffak b. Ahmed. *Menâkıbu Ebî Hanîfe* (Bezzâzî'nin *Menâkıbu Ebî Hanîfe*'si ile birlikte). 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1981.
- Necâşî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. 'Ali b. Ahmed el-Esedî el-Kûfi. *Ricâlü'n-Necâşî*. Beyrut: Şirketü'l-A'lemî, 2010.
- Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk. *el-Fibrîst fî ahbâri'l-ulemâi'l-muşannifîn mine'l-ku-demâ ve'l-muhaddisîn ve esmâi kütübühim*. Thk. Rızâ Teceddüd. Tahran, 1971.
- Özkan, Halit. "Süyûtî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 188-198. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Reyyân, Hâlid. *Fibrîsü mahtûâtü'd-Dâri'l-kütübî'z-Zâbirîyye / et-Târîh ve müllâhâkâtüh*. 2 Cilt. Dımaşk, 1973.
- Sâlihî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. 'Ali. *'Ukûdü'l-cümân fî menâkıbi'l-İmâmî'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân* (Mevlevî Muhammed el-Afgânî'nin basılmamış yüksek lisans tezi içerisinde). Cidde, 1399/1979.
- Saymerî, Ebû 'Abdillâh el-Hüseyn b. 'Ali b. Muhammed. *Ahbâru Ebî Hanîfe ve aşâbüh*. Nşr. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî. Beyrut: 'Âlemü'l-kütüb, 1985.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân. *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehlî'l-ğar-ni't-tâsi'*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd 'Abdülkerîm b. Muhammed. *el-Enşâb*. Nşr. Abdullâh Ömer el-Bârûdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cinân, 1988.
- Sezgin, Fuat. *Târîhu't-türâşî'l-Arabî*. Trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî - Arafê Mustafa. 12 Cilt. Riyad: İmâm Muhammed b. Suud Üniversitesi Yayınları, 1991.
- Sivâsî, Ebu's-Senâ Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. 'Ârif ez-Zilî er-Rûmî. *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam (Tezkiretü'l-ğikem fî şabakâti'l-ümem ve Nazmu'l-ülüm ile birlikte)*. İstanbul: Hattât Tevfîk Efendi Matbaası, 1291/1874.
- Süreyyâ, Mehmed. *Sicill-i Osmânî*. Nşr. Nuri Akbayar - Seyit Ali Kahraman. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Şimşek, Murat. "Nûh b. Mustafâ'nın (ö. 1070/1660) ed-Dürri'l-Münazzam fî Menâkıbi'l-İmâmî'l-A'zam Adlı Eserinin Tahkiki Neşri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 19 (2012): 422-440.

Temîmî, Takıyyüddîn b. 'Abdilkâdir ed-Dârî el-Gazzî el-Mısırî. *eṭ-Ṭabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Ḥaneḫiyye*. Thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 4 Cilt. Riyad: Dâru'r-Rifâi, 1983-1989.

----- *eṭ-Ṭabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Ḥaneḫiyye*. Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3391.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen. *el-Fihrist*. Nşr. Muhammed Sâdık Âl-i Bahri'l-'Ulûm. Necef: el-Mektebetü'l-Murtezaviyye, 1961.

Zerencerî, Ebu'l-Fadl Bekir b. Muhammed b. 'Ali. *Menâkıbu Ebî Ḥanîfe*. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 6862.

Ziriklî, Hayrüddîn. *el-A'lâm: Qâmûs terâcîm li eşberi'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikin*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-melâyîn, 2002.

Manuscripts on Abū Ḥanīfa's Manāqibs

by Dr. Huzeyfe CEKER

Abū Ḥanīfa, who has an exceptional position in Islamic jurisprudence and history in general, has been devoted to the interest of many scholars and researchers both in the classical period and today. As a result of this interest, many works of various kinds related to his life and thoughts have been written. More than 40 works were written on his life alone. In this article, the conglomerate of these works have been examined, and manuscript copies of the works that have reached our present day but have not yet been published have also been introduced. This literature is therefore intended for those scholars who have an interest in critically edited manuscripts.

In the literature covering the *manāqibs* of Abū Ḥanīfa, no trace of the following works appears to have reached us today:

1. Abū Ḥafs al-Şaghīr (d. 264/878) - Manāqib Abī Ḥanīfa
2. Abū Yahyā al-Nīsābūrī (d. 298/910) - Manāqib Abī Ḥanīfa
3. Al-Taḥāwī (d. 321/932) - Manāqib Abī Ḥanīfa
4. Ibn Kās (d. 324/935) - Tuḥfah al-Şulṭān fī Manāqib al-Nu'mān
5. Ibn 'Uqdah (d. 332/944) - Akhbār Abī Ḥanīfa wa Musnaduhu
6. Shu'aybī (d. 357/968) - Faḍā'il Abī Ḥanīfa
7. Marzubānī (d. 384/994) - Kitāb Abī Ḥanīfa
8. Şaydalānī (d. 388/998) - Manāqib Abī Ḥanīfa
9. Zamakhsharī (d. 538/1144) - Shaqā'iq al-Nu'mān fī Ḥaqā'iq al-Nu'mān
10. Zāhīr al-Dīn al-Marghinānī (d. 6th/12th century) - Manāqib al-Imām al-A'zam

11. Zāhīr al-Dīn al-Bayhaqī (d. 565/1169) - Al-Mawāhib al-Sharīfah
12. Qurashī (d. 775/1373) - Al-Bustān fī Manāqīb al-Nu‘mān
13. Ibn Musāfir (d. 9th/15th century) - Faḍā’il al-Imām Abī Ḥanīfa
14. Ibn al-Mibrad (d. 909/1503) - Tanwīr al-Şaḥīfah bi-Manāqīb Abī Ḥanīfa
15. Shaykh Abū Sa‘īd - Manāqīb al-Imām al-A‘zam
16. Ghunaymī (d. 1044/1635) - Al-Shadharah al-Laṭīfah
17. Osmanzāde Ahmad Tāib (d. 1136/1724) - Manāqīb al-Imām al-A‘zam
18. Nazīrā Ibrāhīm Efendī (d. 1188/1774) - Manāqīb al-Imām al-A‘zam

There are 11 published works on Abū Ḥanīfa’s life which are more readily available for researchers:

1. Ibn Abī al-‘Awwām (d. 335/946-7) - Faḍā’il Abī Ḥanīfa
2. Şaymarī (d. 436/1045) - Akhbār Abī Ḥanīfa wa Aşḥābih
3. Makkī (d. 568/1172) - Manāqīb Abī Ḥanīfa
4. Dhahabī (d. 748/1348) - Manāqīb al-Imām Abī Ḥanīfa
5. Bazzāzī (d. 827/1424) - Manāqīb Abī Ḥanīfa
6. Suyūṭī (d. 911/1505) - Tabyīḍ al-Şaḥīfah bi-Manāqīb al-Imām Abī Ḥanīfa
7. Şāliḥī (d. 942/1536) - ‘Uqūd al-Jumān
8. Ibn Ḥajar al-Haythamī (d. 974/1567) - Al-Khayrāt al-Ḥisān
9. Qurṭubī (d. 10th/16th century) - Qalā’id al-‘Uqūd al-Durar wa al-‘Iqyān
10. Shams al-Dīn al-Sivāsī (d. 1006/1597) - Al-Ḥiyāḍ fī Manāqīb al-Imām al-Murtād
11. Nūḥ b. Muşṭafā (d. 1070/1660) - Al-Durr al-Munazzam

There are 13 unpublished biographical works on Abū Ḥanīfa that are still in manuscript form:

1. Himmânî (d. 308/921) - Faşl fî Manâqib Abî Ḥanîfa: it is not clear whether the work has reached our present day. Three copies of this short work are said to be found in Istanbul, Diyarbakır and Cairo.

2. Sabazmûnî (d. 340/952) - Kashf al-Āthâr: the only known copy of the work, which is one of the most important sources in the literature, is located at the Library of Eastern Studies Institute Biruni (Tashkent).

3. Dînavarî (d. 469/107) - Manâqib Abî Ḥanîfa: the only copy of the work that we could identify is the one in the Manisa Manuscript Library.

4. Almaî (d. 5th/11th century) - Al- Ḥişâl al-Ḥamîdah: there are two copies of the work, which is a compilation of the good characteristics of Abû Ḥanîfa, at the Süleymaniye Library.

5. Zaranjarî (d. 512/1118) - Manâqib Abî Ḥanîfa: this important work, which contains unique information, has two copies in Antalya and Istanbul.

6. Ibn al-Naqîb (d. 8th/14th century) - Manâqib al-Imâm al-A'zam: the only version of the work which is written in Persian is at the Inebey Manuscript Library (Bursa).

7. Erzinjânî (d. 743/1342-3) - Nuzhah al-Abrâr: there are three copies of the work at the Süleymaniye Library that nonetheless do not seem to be original.

8. Ibn al-Dawâlibî (d. 862/1458) - Manâqib al-Imâm Abî Ḥanîfa: the only known copy of this short work is in the Zakhiriye Library.

9. Ibn Qutlubogha (d. 879/1474) - Manâqib al-Imâm al-A'zam Abî Ḥanîfa: a copy related to Ibn Qutlubogha, the author of the famous Ḥanafî biography Tâj al-Tarâjim, is found in the Köprülü Library.

10. Ibn Ḥajar al-Haythamî (d. 974/1567) - Manâqib Abî Ḥanîfa: two copies of the work which were claimed to have been lost can be found at the Süleymaniye and Nuruosmaniye libraries.

11. Al-Rayḥân li-Manâqib al-Nu'mân: a copy of the work which is from the 10th/16th century and whose author is unknown can be found at the Topkapı Palace Museum's library.

12. Zilelî Muharrem Efendî (d. 1006/1597) - Manâqib al-Imâm al-A'zam: as far as it can be ascertained, 15 copies of the work which have reached our present day are located in various libraries throughout Turkey and around the world.

13. Mustaqîmzâde Suleymân Sa'd al-Dîn Efendî (d. 1202/1788) - Manâqib al-Imâm al-A'zam: to the best of our knowledge, this work, which is written in Turkish, has reached our present day with three extant copies at the Süleymaniye Library as well as one at the Topkapı Palace Museum's library.

The works of Sabazmûnî, Dînavarî and Zaranjarî, which have not yet been published, need to be brought to light first and foremost.

Keywords: Abû Hânîfa, Manâqib, manuscripts, Manâqib Abî Hânîfa